

Макаренко П. В., кандидат психологічних наук, доцент, заступник начальника з навчально-методичної роботи факультету психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУ ВС (Харків)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВОРОЖОСТІ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Стаття присвячена дослідженню проблеми ворожості у професійному спілкуванні працівників ОВС. Розглянуті теоретичні уявлення щодо сутності феномену ворожості. Проаналізовані результати дослідження проявів ворожості у спілкуванні працівників ОВС з різним стажем службової діяльності.

Статья посвящена исследованию проблемы враждебности в профессиональном общении работников ОВД. Рассмотрены теоретические представления относительно сущности феномена враждебности. Проанализированы результаты исследования проявлений враждебности в общении работников ОВД с различным стажем служебной деятельности.

Article is devoted to the problem of hostility in the communication of police officers. The theoretical understanding of the nature of the phenomenon of hostility is shown. There are analyzed results of the study manifestations of hostility in the communication of policemen from various veteran service activity.

Актуальність теми дослідження.

Основні труднощі, що виникають у населення при взаємодії з міліцією, пов'язані із специфікою спілкування. Саме контакти з працівниками ОВС стають основою для різноманітного роду чуток і матеріалом для засобів масової інформації [6]. Керівництво МВС неодноразово наголошувало на тому, що факти необ'єктивної і упередженої подачі інформації про міліцію у ЗМІ є не поодинокими, однак випадки звільнень працівників ОВС та накладання на них дисциплінарних стягнень у зв'язку із резонансними конфліктами та непорозуміннями з громадянами також періодично виникають. Безумовно, кожна таку ситуацію слід розглядати системно, у сукупності її умов та діючих осіб. Предметом психологічного дослідження тут може бути ворожість – характеристика, яка диспозиційно відображає готовність працівника ОВС до неадекватної поведінки в умовах спілкування з громадянами.

Ступінь наукової розробки проблеми. У психологічній літературі термін "ворожість" до теперішнього часу не отримав однозначного визначення і трактується різними авторами по-різному. Наприклад, А. Басс пропонує визначення ворожості: «...тривале, стійке негативне відношення або система оцінок, що застосовується до оточуючих суб'єктів, предметів та явищ» [5]. В літературі, як правило, вживають разом два інших по значенню, тісно пов'язаних з ворожістю, поняття агресія та гнів. Річ у тому, що вони відображають різні аспекти єдиного і цілісного психологічного феномена, тому чітко розділення між ними можливо лише теоретично. Представляється доцільним

визначати поняття ворожості через його співвідношення і диференціацію з гнівом та агресією.

На думку К. Ізарда, ворожість – це складна форма афективно-когнітивної орієнтації, котра складається з набору різних емоцій, потягів та афективно-когнітивних структур. Емоції, що займають особливо важливе місце в комплексі ворожості – це гнів, огида та презирство. Слід відзначити, що ситуації, які часто сприймаються людьми як ситуації, що провокують гнів, насправді можуть провокувати також емоції відрази і презирства [2]. Емоції гніву та презирства впливають на перцептивні процеси і сприяють виникненню образів і думок, схожих до афекту, внаслідок чого і виникає ворожість. Людина може переживати ці ворожі почуття як по відношенню до самого себе, так і по відношенню до інших людей. Ворожість складається з різних емоцій, драйвів і афективно-когнітивних структур, що взаємодіють один з одним.

Т. Сміт розглядає ворожість через призму категорії «ставлення» та визначає її як комплекс негативних відношень, переконань і оцінок, які суб'єкт застосовує до інших. Ця думка близька до точки зору В.М. Мясичева, який відносив ворожість до емоційних ставлень, та вказував, що вона формується у процесі взаємодії з її об'єктом та задає пристрасність у сприйнятті нових об'єктів [3].

По Берфуту, ворожість - антагоністичне відношення до людей, що включає когнітивний, афективний і поведінковий компоненти. Афективний компонент включає цілий ряд взаємопов'язаних емоцій, включаючи гнів, роздратування, образу, обурення та інше. Когнітивний компонент

Питання психології

включає негативні переконання відносно людської природи в цілому (цинізм) і переконання в недоброзичливості інших людей по відношенню до самого суб'єкта (ворожі атрибуції, недовір'я, підозрілість). Нарешті, поведінковий компонент включає різноманітні форми прояву ворожості в поведінці, часто приховані - агресію, негативізм, небажання співпрацювати, уникнення спілкування і т.д. Всі три компоненти ворожості, на думку Дж. Берфута, необхідно вивчати окремо [1].

С.О. Кузнєцова та А.А. Абрамова вважають, що ворожість – це схильність людини приписувати іншим об'єктам та явищам негативні риси, в цьому випадку ймовірність формування негативного ставлення до нових об'єктів в цілому вища, ніж позитивного ставлення [3].

Мета дослідження полягала у вивченні проявів ворожості у спілкуванні працівників ОВС з різним професійним стажем.

Вибірка дослідження: в дослідженні приймали участь працівники ОВС з різним стажем професійної діяльності. Група респондентів складалася із 61 чоловіка та 17 жінок віком від 22 до 44 років, середній вік яких складає 31 рік. Стаж службової діяльності в ОВС від 1 до 25 років. Для розподілу вибірки ми застосували критерій стажності запропонований Медведєвим В.С.

Обговорення результатів дослідження. Шкала ворожості Кука-Медлі дозволяє виявити інтенсивність переживання суб'єктом ворожості, агресивності та підозрілості та їх поведінкові прояви. Методика складається із 27 суджень, ступінь згоди із якими опитуваний виражає за допомогою шестибальної порядкової шкали (1 – зазвичай, 2 – часто, 3 – інколи, 4 – випадково, 5 – рідко, 6 – ніколи). Для кожної субшкали існують рівневі показники: високий, адекватний, низький. Отримані результати представлені у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз проявів ворожості у працівників ОВС (у балах)

Показники ворожості	жінки	чоловіки	t	p
Цинізм	37,67 ± 6,65	37,94 ± 4,89	0,10	-
Агресивність	23,67 ± 2,50	24,67 ± 3,67	0,84	-
Ворожість	13,33 ± 1,86	12,00 ± 2,35	1,56	-

Показники ворожості достовірно не відрізняються в досліджуваних групах чоловіків та жінок. Цинізм в буденній службовій діяльності чоловіків (37,94±4,89) та жінок (37,67±6,65) проявляється середньою

мірою. Агресивність поведінки практично не властива чоловікам (24,67±3,67) та жінкам (23,67±2,50). Ворожість найменшою мірою проявляється у повсякденному спілкуванні досліджуваних працівників ОВС.

Таблиця 2

Характеристика рівнів ворожості у працівників ОВС (у %)

Рівень ворожості	Працівники ОВС зі стажем професійної діяльності					
	0–5 років	6–10 років	11–25 років	P _{1,2}	P _{2,3}	P _{1,3}
Високий	34,2	20	15,2	-	-	0,05
Адекватний	27,6	76,2	68,4	0,01	-	0,05
Низький	38,2	3,8	16,4	-	-	-

З наведених даних можна сказати, що досить високий рівень ворожості у поведінці спостерігається у працівників, які знаходяться на посаді в міліції до 5 років - 34,2%. Це сприяє наступним проявам таким, як переживання упередженості щодо характеру намірів оточення, злісна критика своїх (уявних) промахів чи недоліків, підвищений рівень злобливості, надмірна настороженість та гіперконтроль ситуації, що має місце. Такі прояви призводять до швидкого виснаження психофізичних ресурсів організму, підвищення піддатливості стресогенам, емоційної нестійкості. Респонденти з високим рівнем ворожості схильні до імпульсивних спалахів негативних емоцій стосовно своєї особистості та стосовно оточуючих. Якщо ворожість налаштована індивідом проти себе це

результат перенавантаження, стресу, втоми чи депресивна симптоматика. У вороже налаштованої особи досить часто проявляються гнів, підвищений рівень дратівливості. Молоді працівники ОВС із високим показником вище наведеного параметру проявляють тенденцію до нанесення шкоди оточенню з допомогою ворожої установки, але вона (шкода) носить переважно психологічний характер. Респонденти схильні уявляти ситуацію нанесення шкоди об'єкту ворожості та не вживають жодних фізичних зусиль щоб її спричинити.

Результатом накопичення ворожої поведінки особи може виступати агресія, аутизм, небажання спілкуватися чи взаємодіяти, пасивність, безініціативність,

нездатність самостійно приймати рішення. Респонденти з високим рівнем ворожості досить легко піддаються маніпуляціям з боку колег по роботі чи населення. Спостерігається тенденція до поспішності у висновках щодо оточення. У даних працівників проявляється необгрунтована образа та безпричинна незадоволеність власним становищем, характером ситуації, що склалася.

При ворожому налаштуванні до інших опитані переживають негативні переконання стосовно людської природи взагалі (цинізм) та погляди на те, що оточення недоброчинливо відноситься до них (підозрілість, недовіра). Респонденти проявляють свою ворожість латентно стосовно інших шляхом застосування безпідставного психологічного бойкоту особи, небажання взаємодіяти, негативізму, уникання комунікації із індивідом на якого направлена ворожість. Спостерігається тенденція до неприязних проявів. Оточення сприймається як імовірне джерело фрустрації, обману, провокації. Опитані даної категорії не лише переживають ворожі імпульси, а й час від часу їх проявляють. Досліджуваний параметр виступає у даних співробітників як стійке психічне утворення. Причиною таких тенденцій виступає деструктивно сформована картина світу.

При проведенні дослідження нами було виявлено той факт, що у працівників ОВС які знаходяться в системі МВС більше 5 років значно переважає адекватний рівень прояву ворожості (76,2 та 68,4%). Даній категорії осіб притаманне раціоналістичне відношення до суб'єкта чи ситуації, що викликає почуття ворожості. Спостерігається помірне вираження цинізму та недовіри. Неприязнь в даному випадку викликається на не значний термін та не викликає озлобленості на особу, що сприяла появі ворожої поведінки. Респондентам притаманне вороже ставлення до оточення у більшості випадків як захисна реакція організму на фрустрацію. Ворожість, дратівливість, небажання взаємодіяти носить швидкоплинний та ситуативний характер.

Також при проведенні дослідження нами було виявлено осіб з низьким рівнем

ворожості. Він виявився найнижчим серед працівників які працюють в ОВС до 5 років, тобто, 38,2% від всієї вибірки.

Дані опитані майже не застосовують ворожих вчинків чи висловів у взаємодії з оточенням. Респонденти намагаються максимально раціонально та обдуманно проаналізувати подію і лиш тоді, на підставі накопиченого досвіду та результатів спостереження здійснюють певний вчинок чи приймають рішення. У таких опитаних майже не проявляється гнів чи інші негативні емоції на час спілкування із оточенням. Вони переважно зосереджують увагу на факт події. Деяко нижчими показниками ворожості характеризуються працівники ОВС як займаються правоохоронною діяльністю вже більше 5 років –3,8 та 16,4% відповідно.

Достовірні розбіжності нами виявлені на адекватному рівні ворожості серед працівників до 5 років служби та працівників які працюють в ОВС від 6 до 10 років – фемп досягло значення 2,28, що відповідає $p \leq 0,01$. При порівнянні 2 та 3 груп не виявлено результатів які б потрапляли у зону статистичної значимості даних. Достовірні розбіжності нами виявлені також при порівнянні 1 та 3 груп в адекватному та високому рівнях, де фемп досягло значення 1,64, що відповідає $p \leq 0,05$.

Висновки. Підводячи підсумок можна відзначити, що у працівників ОВС із збільшенням стажу показник ворожості у спілкуванні має тенденцію до «усереднення»: показник адекватного рівня зростає за рахунок зменшення кількості працівників з високим рівнем ворожості. При проведенні дослідження нами було виявлено той факт, що у працівників ОВС які знаходяться в системі МВС більше 5 років значно переважає адекватний рівень прояву ворожості (76,2 та 68,4%). Даній категорії осіб притаманне раціоналістичне відношення до суб'єкта чи ситуації, що викликає почуття ворожості. Також продіагностовано досить високий відсоток ворожості у поведінці працівників, які знаходяться на посаді в міліції до 5 років – 34,2%.

Література

1. Еникополов С.Н. Понятие агрессии в современной психологии / С.Н. Еникополов // Прикладная психология. – 2001. – № 1. – С.70-73.
2. Изард К. Эмоции человека / К. Изард. – СПб. : Питер, 2002. – 342 с.
3. Кузнецова С.О. Враждебность и психическое здоровье / С.О. Кузнецова, А.А. Абрамова // Журнал «Психология и право». – № 2, 2011. – С. 5-13.
4. Майерс Д. Социальная психология / Д. Майерс. – СПб. : Питер, 1997. – 688 с.
5. Самосознание и защитные механизмы личности / Под ред. Д.Я. Райгородского. – Самара : БАХРАХ-М, 2003. – 656 с.
6. Соболев В.О. Міліція і населення – партнери / В.О. Соболев, Г.В. Попова, В.О. Болотова, В.І. Московець; за заг. ред. проф. Ярмиша О.Н. – Харків : Ун-т внутр. справ, 2000. – 93 с.